

Filozofická fakulta Univerzity Palackého

V Olomouci

KATEDRA SLAVISTIKY

SEKCE UKRAJINISTIKY

**Bajka jako prostředek společensko-politické
kritiky v ukrajinské literatuře**

Fable as a Mean of Expressing the Socio-political Critique in
the Ukrainian Literature

(Bakalářská diplomová práce)

Vypracovala: Kateřina Chlopčíková

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Radana Merzová

Olomouc 2011

Děkuji Mgr. Radaně Merzové za konzultace, rady a připomínky, které mi během psaní závěrečné bakalářské práce poskytla.

.....

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně, včetně překladu všech uvedených bajek a uvedla jsem všechny použité prameny.

V Olomouci dne 25. 11. 2011

.....

OBSAH

Úvod.....	5
1. Bajka jako literární žánr.....	6
1.1. Apolog a zvířecí epos.....	7
1.2. Vznik a rozšíření bajky.....	8
1.2.1. Ezop.....	8
1.2.2. I. Krylov.....	10
2. Bajka v ukrajinské literatuře.....	11
2.1. Hryhorij Skovoroda.....	13
2.1.1. Společensko-politické změny v 2. pol. 18. století.....	13
2.1.2. Zakladatel ukrajinské bajky.....	14
2.1.3. Charkovské bajky.....	14
2.2. Význam ukrajinské bajky v období romantismu	16
2.2.1. Petro Hulak- Artemovský.....	18
2.2.1.1. Bajka-pohádka „Pán a Pes“.....	19
2.2.2. Evhen Hrebinka.....	20
2.2.2.1. Sociální zaměření Hrebinkových bajek.....	21
2.2.2.2. Směr vyznačený Krylovem.....	22
2.2.3. Levko Borovykovský.....	25
2.2.3.1. „Soud“	26
2.3. Leonid Hlibov a největší rozvoj bajky na Ukrajině.....	28
2.6.1. Téma nespravedlivého soudnictví.....	30
2.6.2. Téma sociální nerovnosti.....	32
2.4. Ivan Franko.....	38
2.7.1. Rakousko-Uherská Halič.....	38
2.7.2. Politická bajka.....	39
2.5. Současná ukrajinská bajka.....	41
Závěr.....	42
Резюме.....	45
Použitá literatura	48
Internetové zdroje.....	50

Úvod

Žánr bajky má v ukrajinské literatuře bohatou historii. Velký rozmach tohoto žánru proběhl především v průběhu 19. století, kdy byla právě bajka nejpoužívanějším prostředkem k vyjádření protestu proti poměrům v tehdejší společnosti. Mnozí autoři volili bajku právě proto, že měli možnost skrýt protest a odpor za anonymní alegorickou maskou. Funkce bajky se časem měnila, nesloužila pouze k satirickým a protestním účelům, ale po staletí vyplňovala především funkci didaktickou. Mnohé z těchto bajek jsou svým obsahem stále aktuální a mohou být užity k morálně výchovným účelům i dnes.

Cílem této práce je shrnout počátek a rozvoj bajky v ukrajinské literatuře, především pak její využití v období 19. století. Před rozбором díla jednotlivých ukrajinských bajkařů se pokusíme krátce nastínit vývoj a postavení bajky od jejího počátku ve světových literaturách a tím zjistit jaká díla a autoři nejvíce ovlivnili ukrajinské bajkaře a v jakém směru je ukrajinská bajka originální. U každého z autorů ukrajinských bajek se pokusíme nastínit kulturně-historické podmínky vzniku díla.

V naší práci jsme využívali literárních poznatků především ukrajinských, ale také ruských autorů. Práce je rozdělena na dvě části. V úvodní části definujeme bajku jako literární pojem, její vznik a rozšíření. Dále se seznámíme se životy a díly světových autorů bajek, kteří svým dílem inspirovali mnoho ukrajinských bajkařů. Ve druhé části se zaměříme na vývoj bajky na Ukrajině. Větší pozornost potom bude věnována ukrajinským spisovatelům v době romantismu, kde měla bajka své významné postavení. Na základě rozborů jednotlivých bajek zjistíme, proti čemu ukrajinští bajkaři nejčastěji protestovali a jaká byla hlavní idea jejich bajek. Výsledky našeho rozboru jsou pak shrnuty v závěru práce.

1. Bajka jako literární žánr

"Bajka je krátký prozaický nebo veršovaný alegorický příběh mravoučného charakteru, ve kterém jako jednající osoby vystupují zvířata a neživotné předměty a berou na sebe vlastnosti lidí. V bajce se rozlišuje samotné vyprávění a závěr, který z něj vyplývá, tzn. určitá poučka (pravidlo, rada, pokyn) připojená k vyprávění. Tato poučka se obvykle přikládá na konci bajky, ale může se nacházet taky na začátku nebo může být jedna forma poučky na začátku a další na konci. Ponaučení může být vysloveno v závěrečné větě jedné z postav děje nebo také nemusí být přímo vysloveno vůbec díky tomu, že je lehce pochopitelné ve spojitosti s vyloženými událostmi a dialogy".¹

"V bajce je obsaženo tvrzení, které je dokazováno na konkrétním případě, má tedy z jedné strany didakticko-satiristický a z druhé strany vypravěčský a popisný charakter."² "Samozřejmě že oba tyto elementy nejsou zastoupeny vždy ve stejné míře, což má za následek velkou různorodost v typech bajek. Není proto divu, že již bylo mnoho pokusů o klasifikaci bajek. Řecký rétorik Aftonin dělil bajky na logické, mravní a smíšené. Gerder určil dva druhy bajek – teoretickou bajku, která slouží k procvičení rozumových schopností člověka a působí na jeho mravní stránku, a druhý druh bajky, ve kterém je causa movens osud nebo událost. Gerber také rozděluje bajku podle stáří na dva druhy: starší, kde bajka představuje jednoduchý obraz ze života zvířat, a mladší, kde vystupuje do popředí didaktický prvek."³

"Všechny bajky lze rozdělit na dvě části: epickou a morální. V první části je popisován známý fakt ze života člověka, zvířat nebo rostlin a ve druhé části se z něj vyvodí závěr s poučením. Obě části mohou mít mnoho podob a jejich poměr bývá různý, závisící na individuálních názorech a inklinacích konkrétních autorů.

¹ Ejges, Iosif. Literaturnaja jenciklopedija: Slovar' literaturnyh terminov: V 2-h t. / Pod red. N. Brodskogo. Moskva: L. D. Frenkel', 1925. Basnja. Dostupný z WWW: <http://feb-web.ru/feb/slt/abc/lt1/lt1-0931.htm>

² Gorkin A.P. a kol. Literatura i jazyk. Sovremennaja illjustrirovannaja jenciklopedija. — M.: Rosmjen. 2006

³ Enciklopedičeskij Slovar' F.A. Brokgauza i I.A. Efrona. Spb: Semenovskaja Tipolitografija (I.A. Efrona), 1891. Basnja. Apolog. Dostupný z WWW: <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>

Popisná část může být prostá a obsahovat jen to nejnужnější k pochopení situace nebo může naopak obsahovat popisy, dialogy a vtipy. Může se odlišovat epickým a satirickým tónem. Fakta v bajce, mohou být přirozená nebo vymyšlená (např. v tom případě, kdy osel a býk jdou na lov spolu se lvem a dělí se s ním o jednu kořist). Co se týká vnější formy, může být bajka psána prózou nebo poezií. Ani v jednom případě ovšem není zapotřebí zvlášť poetický jazyk, ale zato je nezbytné, aby význam bajky byl zřejmý, aby byla jasně popsána obraznost předkládaného faktu použitím prostého jazyka bez metafor. Básnická forma bajek může být velmi svobodná, dlouhé básně se mohou střídat s krátkými, skládajícími se dokonce z jednoho jednoslabičného slova."⁴

1.1. Apolog a zvířecí epos

"Bajka je svou formou a obsahem blízkce příbuzná apologu a zvířecímu eposu. V širším pojetí se mezi těmito názvy často nerozlišovalo, ale v užším smyslu má každý z nich své charakteristické rysy. Apolog je čistě didaktické dílo, avšak rozdíl mezi apologem a bajkou není zcela zřetelný. Je to druh literární skladby, jejíž hlavním cílem je mravní poučení čtenáře a posluchače tím, že jsou mu představovány scény ze života zvířat. Tímto je apolog blízký zvířecímu eposu, zřejmě smícháním těchto dvou vznikla bajka. Rozdíl mezi apologem a zvířecím eposem je v tom, že apolog má vždy figurativní význam a že za zvířaty, která v něm vystupují, se skrývají charaktery lidí, mezitím co ve zvířecím eposu zpočátku člověk zobrazoval mravy, zvyky a charaktery zvířat a nesměřoval k žádnému pedagogickému nebo morálnímu cíli. V apologu je jen nezbytná fabule nutná k pochopení pointy, nezabývá se epickou stránkou, zatímco zvířecí epos spadá pod epická díla. Apolog, zvířecí epos a bajka spadají k raným typům lidové tvořivosti. V ústní nebo písemné formě je můžeme najít u všech národů světa."⁵

⁴ Enciklopedičeskij Slovar' F. A. Brokgauza i I. A. Efrona. Spb: Semenovskaja Tipolitografija (I. A. Efrona), 1891. Basnja. Apolog. Dostupný z WWW: <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>

⁵ Tamtéž, Apolog, Zvířecí epos

1.2. Vznik a rozšíření bajky

"Bajka je jeden z nejstarších literárních žánrů. Podle toho jakou roli mají v ději zvířata, spadá bajka k bájím a pověstem dávných dob, kdy si lidé život zvířat představovali zcela identicky s životem člověka, a proto připisovali zvířatům vědomou vůli a vlastní rozum."⁶ "Během svého dlouhého historického vývoje prošla bajka složitou cestu. Od morálně-výchovného k umělecko-realistickému žánru, od antické morální alegorie k sociální satíře. Avšak její osobitost spočívá v tom, že při vší rozmanitosti druhů bajek, vyvolaných změnami uměleckých směrů, si dosud zachovala řadu charakteristických rysů, strukturových znaků a principů."⁷

O původním vzniku bajek se vedlo mnoho sporů. Obecně se má za to, že k rozvoji bajky přispěly dvě hlavní tendence. První z nich byly **Ezopovy bajky**, psané prózou, které sehrály ve světové bajkařské tradici hlavní roli, k nim se vraceli bajkaři všech období i literatur. Druhým pramenem k rozšíření bajek byl jeden z nejznámějších a nejrozšířenějších sborníků apologů "**Pangatantra**", sanskritské dílo, které dalo vzniknout řadě apologů a bajek ve všech literaturách středověku a v období renesance.

1.2.1. Ezop

„Takzvané Ezopovy – nebo ezopské – bajky vznikly asi v 6. století př. n. l. Muž, s jehož jménem jsou spojovány, Řek Aisópos (latinsky Aesopus, česky Ezop), je jistě autorem mnoha z nich, ale obsahují, jak to při umění odkázaném na ústní šíření bývá, i bajky vypravěčů jiných, nejen řeckých. Ezop byl už ve starověku opředen nejrůznějšími pověstmi a legendami, někdy se docela pochybovalo o jeho historické existenci, dodnes o něm nevíme nic přesného. Žil

⁶ Ejges, Iosif. Literaturnaja enciklopedija: Slovar' literaturnyh terminov: V 2-h t. / Pod red. N. Brodskogo. Moskva: L. D. Frenkel', 1925. Basnja. Dostupný z WWW: <http://febweb.ru/feb/slt/abc/lt1/lt1-0931.htm>

⁷ Derkač, B.A., Kosačenko, V.T. Ukrajinska bajka. Kyjiv: Dnipro, 1983. str. 3

prý v 6. století, byl otrokem a měl velmi nevzhlednou postavu i tvář. Byl však nadán vtípem a samorostlou moudrostí i výmluvností. Tyto vlastnosti, ve starém Řecku vysoce oceňované, pomohly mu zbavit se otroctví a stát se svobodným člověkem. Žil na ostrově Samu, a když nabyl svobody, putoval po řeckých i maloasijských osadách a bavil a poučoval otroky i svobodné, chudé i zámožné krátkými vyprávěními. Jeho moudrost byla prý tak veliká, že se jednou mohl účastnit i zasedání sedmi mudrců, to jest vzdělanců, kteří svou moudrost vkládali do stručných průpovědí. Dostal se však do sporu s delfskými kněžími, byl obžalován z bezbožnosti a svržen ze skály.⁸

„Ezopova vyprávění, tradovaná zprvu ústně, byla sepisována i rozmnožována, takže na začátku našeho letopočtu jich bylo už několik set. V prvním století byly zpracovány latinsky (Phaedrus), ve druhém století řecky (Babrius). Tyto soubory byly přepisovány, upravovány, rozšiřovány a překládány. Zvláště oblíbené byly ve středověku, mimo jiné pro nevtrávu didaktičnost, využívanou s úspěchem při vyučování. Ezopské bajky jsou především zvířecí. Zvířata (zřídka rostliny) myslí, mluví a jednají jako lidé a v jejich řeči promlouvá zdravý lidský rozum a lidová moudrost. Jsou to krátké všední příběhy bez patetické mnohomluvnosti a moralizování vypravované prostým jazykem, zabarveným hovorovými a lidovými prvky. Víc než na způsobu vyprávění záleží v nich na mravním naučení, které je zpravidla shrnuto do dvou, tří vět. Vedou posluchače nebo čtenáře k tomu, aby jednal moudře, rozvážně, skromně a spravedlivě, aby byl ohleduplný, pracovitý a pomáhal bližnímu, neboť to všechno činí život lehčím a člověka spokojenějšího. Ezopské bajky stojí vždy na straně slabšího proti silnějšímu, chudého proti bohatému, ale nejsou přitom nikdy zatěžovány filozofickými nebo náboženskými reflexemi. Názorně formulují životní zásady, jak je ověřila tisíciletá praxe života společenského i individuálního.“⁹

⁸ Kramerius, V. R., Obnovený Ezop aneb nové Ezopovy bajky. Doslov R. Havel. Praha: Odeon, 1986, str. 211

⁹ Tamtéž, str. 211-212

Další etapa rozvoje světového bajkařství je spojena se jménem **La Fontaine**, díky kterému tento žánr nabyl nových rysů a vlastností. La Fontaine porušil antickou tradici, vytvořil umělecký obraz plný realistických charakterů a ostrého humoru a není tedy divu, že bajky La Fontaine se staly vzorem pro mnoho evropských spisovatelů.

1.2.2. I. Krylov

Celkem samostatným jevem v bajkařské historii byla ruská bajka, která dosáhla největšího rozkvětu v 18. a na počátku 19. století v díle A. Kantemira, O. Sumarokova, V. Trediakovského, I. Dmitrijeva a jiných. O největší rozkvět bajky na Rusi se však zasloužil I. Krylov, jehož nejlepší bajky se staly vrcholem světového bajkařského umění. Novátorské tendence Krylova, založené na vlastní interpretaci světové i ruské bajkařské tradice ve vztahu se současnou ruskou realitou a folklorními prameny, se projevily především v tom, že díky němu se bajka přetvořila na realistickou satiru.¹⁰ "Nejlepší bajky Krylova ("Vlci a Ovce", "Sedláci a řeka", "Slon na vejvodství") jsou prochnuty výraznými protinevolnickými tendencemi. Jeho mistrně využívaná alegorie mu dovolovala kritizovat feudální vrstvu. Svou kritiku zaměřuje proti parazitujícím činovníkům, byrokratům, proti carskému despotizmu a zároveň vyslovuje sympatie prostým, skromným, pracujícím lidem."¹¹

¹⁰ Derkač, B.A., Kosačenko, V.T. Ukrajinska bajka. Kyjiv: Dnipro, 1983, str. 3-5.

¹¹ Tamtéž, str. 3

2. Bajka v ukrajinské literatuře

"Bajka vznikala z nitra národního povědomí a za dobu svého mnohaletého historického vývoje byla s národem těsně spojena. Předávala jeho moudrost, zpovědi, protest proti utlačovatelům a vysoké morální ideály. Ukrajinská bajka ve své nejlepší podobě, díky blízkému vztahu k národní tvorbě, sehrála v procesu ustálení a formování nového ukrajinského písemnictví neobyčejnou roli a byla jedním z hlavních poetických žánrů."¹²

"Na Ukrajině se bajka poprvé objevila již v době baroka (M. Dovhalevs'kyj, H. Konys'kyj,). V té době ale ještě neexistovala výrazná bajkařská tradice a v rámci tohoto žánru se vyskytovala pouze ojedinělá tvorba sloužící především ke školním účelům. Osobitým pramenem pro umělce klasicisty (i pozdější příslušníky satirického cechu) byla díla velikých bajkařů antického období Ezopa a Fedra. Za zakladatele bajky, jako žánru v ukrajinské literatuře, je považován známý filosof Hryhorij Skovoroda, který bajku pozvedl na úroveň samostatného žánru."¹³ Další spisovatel, který se významně zasloužil o rozvoj bajky, byl **P. Bileckyj-Nosenko**, který je autorem více než tří set bajek, jak překladů tak i originálních. Při své tvorbě čerpal především z národního folklóru a také z děl I. Dmytrijeva, Krylova a La Fontaine. Převážná většina jeho bajek má alegoricko-didaktický záměr. Autor se v nich vysmívá všeobecným lidským vadám, jako lenost, lakomství, opilectví, chvástavost. Později se Bileckyj-Nosenko dotýká také jevů společenského života. V bajce napsané na známý syžet „Vlk a Jehně“, například otevřeně hovoří o sociální nespravedlnosti v tehdejší společnosti. Autor dochází k závěru, že právo je vždy na straně mocných a bohatých.

„Хіба не так у нас? Хто міцний да багатий,
Той прав, а неборак хоч прав, да винуватий.“

¹² Bažan, M. P. A kol. Ukrai'ns'ka dozhovtneva bajka. Kyi'v: Radjans'kyj pys'mennyk 1966, str. 3-4.

¹³ Solod, Julija. Ukrai'ns'ka klasychna literatura. Kyi'v: Svitlo znan', 2008. c. 113

Cožpak to tak u nás není? Kdo je mocný a bohatý,
Ten je v právu a ubožák, i když pravdu má, je vinen.

V jednotlivých bajkách (např. „Veverka a Krteč“) autor soucítí s bídou sedláků a považuje tvrdou a usilovnou práci za hlavní krok k dosažení všeobecného dobra, zároveň vystupuje proti parazitující vrchnosti a nespravedlnosti soudu.¹⁴

Nejvýznamnější etapa rozvoje bajky proběhla v průběhu 19. stol. a je spojena s tvorbou P. Artemovského, L. Borovykovského, E. Hrebinky, L. Hlibova a I. Franka. Autoři pomocí bajek reagovali na společenské a politické změny.

Stejně tak ukrajinská bajka 20. století, která je spojena se jmény P. Hlazovyj, M. Hodovanec, V. Nečytajlo, ostře protestuje proti negativním poměrům v současné společnosti.

Zvláštní postavení měla bajka v porevoluční době, kdy byla socialistickými autory využívána jako nástroj upevnění socialistického režimu a zaujímala své místo v socialistickém realismu.

¹⁴ Derkač, B.A., Kosačenko, V.T. Ukrajinská bajka. Kyjiv: Dnipro, 1983. str. 4-6

2.1. Hryhorij Skovoroda

Hryhorij Savyč Skovoroda (1722-1794) významný ukrajinský filosof, poeta, a pedagog je poslední představitel staré ukrajinské literatury.

Jako filozof, Skovoroda zoufale hledal skutečnou pravdu. Snažil se o vytvoření univerzální teorie a jako jeden z prvních v historii ukrajinského národního myšlení se obrátil k rozumu, objektivní podstatě, společenskému životu a k člověku. Vystoupil s ostrým protestem proti oficiálnímu náboženství a církevní scholastice, která podle něj potlačovala lidský rozum a odváděla od reálného života do nadpozemské mystické říše. Skovoroda usiloval o reformu víry pomocí nového alegorického vysvětlení Bible. Za jedinou cestu k Bohu považoval sebepoznání - *Щоб пізнати Бога, треба пізнати самого себе. - Abyste poznali Boha, musíte poznat sami sebe.* Podle jeho ideje nemá být člověk pouze výsledkem determinace okolního světa, ale sám si má zvolit svou podstatu. Ve svých dílech autor vychází především z děl antických, ale i z doby osvícenství.¹⁵

2.1.1. Společensko-politické změny ve 2. pol. 18. století

„Život i tvorba H. Skovorody spadá do druhé poloviny 18. století, ve které proběhly podstatné změny v ekonomické i politické situaci na Ukrajině. Ke konci 18. století se Pravobřežní i jižní část Ukrajiny s pomocí ruského národa osvobodila od nadvlády polských velmožů, sultánského Turecka i krymských chánů. V 18. století se na Ukrajině a v Rusku začínají projevovat kapitalistické tendence, tedy mnohem později než v západní Evropě. Přejít od feudálně-nevolnického systému ke kapitalistickému postupoval pomalu a pro národ mimořádně bolestně. Ve Skovorodově pohledu na svět se neodrazily pouze obecné rozpory v sociální sféře jeho doby, ale především zvyšující se odpor sedláckého hnutí proti nevolnictví. Převážná část autorova díla je těžko pochopitelná bez znalosti tehdejších reálií, kanonických a apokryfických biblických textů. Dílo Skovorody je naplněno symboly a citáty z bible, což je pro barokní písemnictví typické.“¹⁶

¹⁵ Tabačnikov, I. A. Hrygorij Skovoroda. Moskva: Mysl', 1972, str. 8-36

¹⁶ Tabačnikov, I. A. Hrygorij Skovoroda. Moskva: Mysl', 1972, str. 7

2.1.2. Zakladatel ukrajinské bajky

Ivan Franko považoval Skovorodu za předchůdce ruské bajky Krylovovy a ukrajinské Hrebinkovy. Obecně je Skovoroda pokládán za zakladatele bajky v ukrajinské literatuře jako samostatného žánru, avšak i on se ve své tvorbě opíral o bohatou bajkařskou tradici 17. a 18. st. Pro potřeby své pedagogické praxe filosof užíval bajku k uvádění způsobu výchovy na jednotlivých příkladech. Pro tento případ byly bajky ideálním žánrem, a také proto v 60. -70. letech 18. st. vytvořil sbírku prózou psaných bajek pod názvem „Charkovské bajky“, z nichž většina měla originální syžet a dotýkala se těch samých problémů, jakými se Skovoroda zabýval i ve svých filosofických pracích. Jeho bajky jsou svou formou blízké nábožensko-didaktickým poučením, podobným výkladu bajek Ezopa a Sofronia Vračanského. Hlavní myšlenka v bajkách Skovorody je především sebepoznání a sebezdokonalování osobnosti, osvěta národa a svoboda.¹⁷

2.1.3. Charkovské bajky

„Skovorodovy známé „Charkovské bajky“ jsou pokračováním antické tradice a jsou stejně tak jako u převážné většiny jeho bajkařských předchůdců psány prózou, u následníků Skovorody se setkáváme již s bajkou veršovanou. Prodchnuty demokraticko-humanistickými tendencemi byly „Charkovské bajky“ výrazným a originálním jevem v ukrajinském písemnictví a daly vzniknout nové bajce 19. století.“¹⁸ „Každou z třiceti bajek autor doplňuje morálním poučením, které je připojeno na konci bajky a neřídka bývá obsáhlejší než samotný syžet bajky a někdy dokonce přerůstá v celý traktát ("Štika a Rak", "Slavík, Skřivánek a Drozd"). Hlavním tématem Skovorodových bajek jsou především úvahy o lidském štěstí ("Kukačka a Drozd"), o přírodě, kterou považuje za největšího učitele a problematika vládnutí ("Žáby).“¹⁹

¹⁷ Žulyns'kyj, M.G. (redakcija). Istorija ukrai'ns'koi' literatury 19 stolittja. Kyjiv: Lybid', 2005, str. 110

¹⁸ Derkač, B.A., Kosačenko, V.T. Ukrajinska bajka. Kyjiv: Dnipro, 1983. str. 5

¹⁹ Solod, Julija. Ukrai'ns'ka klasychna literatura. Kyjiv: Svitlo znan', 2008, str. 91

Na základě krátkého dialogu mezi postavami v každé z bajek lehce pochopíme hlavní myšlenku. Například ve 27. bajce Včela a Sršeň:

„ - Скажи мені, Бджоло, чого ти така дурна? Знаєш, що плоди твоєї праці не так тобі, як людям корисні. Тобі навіть часто шкодять, приносячи замість винагороди смерть, однак не пересташ у дурності своїй тягати мед. Багато у вас голів, але всі безмозкі. Очевидно, ви до нестями закохані в мед.

- Ти поважний дурень, пане раднику, — відповіла Бджола. — Медом любить поласувати і Ведмідь, а Шершень теж хитро його достає. І ми могли б позлодійському здобувати, як часом наша братія й робить, коли б ми лише їсти любили. Але нам незрівнянно більшу радість дає збирати мед, аніж його споживати. До цього ми народжені й будемо такі, доки не помremo. Без того жити, навіть купаючись у медові, для нас люта смерть.²⁰

- Pověz, Včelo, proč jsi tak hloupá? Nevidíš, že tvá práce ani zdaleka není tak prospěšná tobě jako lidem, kteří ti dokonce často škodí a místo odměny můžeš očekávat jen smrt, avšak ty ze své hlouposti med sbírat nepřestaneš. Je vás hodně, ale všichni jste takoví hlupáci. Vy musíte med milovat k zbláznění.

- Pane rádce, ty jsi opravdický hlupák - odpověděla Včela. - Na medu si každý rád smlsne, i Sršeň ho vychytrale získává. My bychom ho taky mohly zlodějsky získávat, jak to i naši bratři dělají, ale my nežijeme jen pro jídlo. Nám mnohem větší radost dělá med sbírat, než ho jíst. Pro to jsme se narodily a tak to budeme dělat, dokud nezemřeme. Bez toho, i kdybychom se měly v medu koupat, žít nemůžeme.

Sršeň, který celý život jen parazituje na jiných se směje „hloupé“ včele, že stejně jako její sestry pracuje nejen pro sebe, ale především pro ostatní. Včela odpovídá v duchu Skovorodovy filosofie, že je nesrovnatelně více těší med sbírat, než jej jíst, protože to je jejich hlavní úkol a proto jsou stvořeny. Morální ponaučení v bajce je vysloveno poměrně přímo a dále také vysvětleno v ponaučení – Sršeň je obraz člověka, který žije na úkor druhých, vydělává si přivlastňováním věcí, které mu nepatří a na světě je jen proto, aby jedl a pil a ničím prospěšným nepřispěl. Včela naproti tomu je zobrazení moudrého člověka, který hledá smysl života v tvrdé práci a službě pro společnost.

²⁰ <http://scovoroda.info/stories.php>, Bajki Charkivs'ki

2.2. Význam ukrajinské bajky v období romantismu

„Nepopíratelným rysem ukrajinského spisovatele konce 18. a prvních čtyř desetiletí 19. st. je velká rozmanitost ve stylech, tvůrčích metodách a orientace na časově různé umělecké směry a proudy. V podmínkách této, do té doby nevídané umělecké svobody, jakou získalo ukrajinské slovo, které se současně uvolnilo od náboženské dogmatiky a ideologického tíhnutí, vznikla potřeba dát svou národně samostatnou odpověď na značný okruh estetických a uměleckých otázek, jaké byly v ten čas zformulovány všeobecným evropským literárním rozvojem.”²¹

"Ze všech významných literárních směrů, které byly v evropských literaturách zformovány na konci 18. st. a na počátku 19. st., se v ukrajinské literatuře nejvíce prosadil kritický realismus a romantismus."²² Kritický realismus přispěl k aktivaci národních uměleckých forem, které mají počátek již v 16. st. Do popředí se v literatuře dostávají tzv. nízké žánry klasicismu, které ve své existenci dokazují značný vliv národní poezie.²³ Zvláštní místo v systému žánrů kritického realismu zaujímá bajka se svou ideově-estetickou strukturou, ve které najdeme jak uměleckou, tak logickou stránku, didaktické a výchovné prvky, popisy každodenních životních reálií, kritickou funkci a orientaci na širokou masu čtenářů, což nejvíce odpovídalo realistickým stanovám.²⁴

“Na základě známých a široce rozšířených fabulí, syžetů a motivů autorů antických bajek, bajek La Fontaina, Lessinga, ruských, polských a dalších světových autorů, ukrajinští bajkaři v průběhu 10. - 30. let 19. st. vytvořili a upevnili na Ukrajině veršovanou bajku nového realistického typu, která se pak dále rozvíjela v průběhu celého století. Charakteristickým rysem ukrajinské bajky je její postupný rozvoj od alegorie, přes klasicistický didaktismus k miniaturní komedii, zaměřující se na konkretizaci zvyků, etologií a jevů každodenního života

²¹ Žulyns'kyj, M.G. (redakcija).Istorija ukrai'ns'koi' literatury 19 stolittja. Kyi'v: Lybid', 2005, str. 88

²² Žulyns'kyj, M.G. (redakcija).Istorija ukrai'ns'koi' literatury 19 stolittja. Kyi'v: Lybid', 2005, str. 93

²³ Tamtéž, str. 105-106

²⁴ Tamtéž, str. 109-110

z pohledu obyčejného člověka z národa.”²⁵

Genetická blízkost bajky k životu prostého člověka, k jeho víře a přesvědčení o okolním světě (díky čemuž se lehce přenášely lidské rysy na zvířata a věci) a hodnocení jevů každodenní reality z pozice prostého čtenáře z národa, udělali z bajky jeden z nejdemokratičtějších literárních žánrů tehdejší doby. Ve své podstatě daly bajky prvních desetiletí 19. st. plný a věrohodný obraz společenského života, každodenních záležitostí, zvyků a morálky tehdejší doby.

Otevřeně satirický nádech bajek zpravidla směřuje k odsouzení sociální nespravedlnosti, poukázání na panskou svévoli, parazitický život vyšší společnosti a také na kritiku nespravedlivého soudnictví, hamižnost a krutost soudců a různé jiné útlisky ze strany státních úředníků.²⁶

"Blízký vztah bajky k národní poezii zapříčinil vznik nových druhů bajek: **bajky-pohádky** a **bajky-pořekadla**. V první z nich vystupují místo zvířat a věcí především lidé. Vyznačuje se rozvinutým syžetem a detailním zobrazením okolností děje a krajiny. Ponaučení se u tohoto typu bajek nepíše zvlášť, ale logicky vyplývá ze samotného děje. **Bajky-pořekadla** se vyznačují lakonismem, chybí v nich část se syžetovým vyprávěním a vždy je k ní doplněno morální ponaučení (často se používá pořekadlo nebo přísloví). Do tohoto typu bajek patří především bajky P. Hulaka-Artemovského ("Dva ptáčci v kleci", Lékař a zdraví", "Hlupák a Rozumný")."²⁷

²⁵ Žulyns'kyj, M.G. (redakcija). Istorija ukrai'ns'koi' literatury 19 stolittja. Kyi'v: Lybid', 2005, str. 110

²⁶ Tamtéž, str. 110-111.

²⁷ Tamtéž, str. 111

2.2.1. Petro Hulak-Artemovskij

"Petro Hulak-Artemovskij (1790-1865) byl oficiálně první autor ukrajinských veršovaných bajek, významný literární vědec, vědecko-pedagogický činitel, rektor Charkovské univerzity, který psal svá díla ukrajinským a ruským jazykem."²⁸

"Ve své poetické tvorbě autor vyzkoušel v podstatě všechny hlavní druhy žánru. Začal s bajkou-pohádkou La Fontaina a I. Chemnicera, přes bajku-pořekadlo Krasického (dále pokračoval Borovykovskij) až ke klasickému typu bajky, ve kterém dále úspěšně pokračoval Hrebinka. H.-Artemovskij se pokoušel vyznačit nové pochopení literární tvorby, osvobozené od zastaralých klasicistních dogmat a za hlavní kritérium spisovatele prohlašuje pravdivé zobrazení tehdejší skutečnosti. Přičemž kritérium pravdivého zobrazování skutečnosti autor, stejně jako i ostatní autoři kritického realismu, spojuje s orientací na demokratického čtenáře."²⁹ "První ukrajinské dílo Hulaka-Artemovského - "Skutečné Dobro" z roku 1817 je lyricko-filosofické poslání adresované Kvitku-Osnovjanenkovi. Spisovatel pomocí alegorie zobrazuje obecnou představu dobra jako souboru vysokých morálních hodnot. Dobro je plné života, nebojí se žádných životních zkoušek a nikdy se nebojí říct otevřenou pravdu i těm největším pánům. Vyvyšováním dobra Hulak-Artemovskij v souladu s estetickou koncepcí klasicismu směřuje k upevnění národního sebevědomí, spravedlnosti, dobra a víry v sílu lidského rozumu."³⁰

H.-Artemovskij je také autorem menšího cyklu bajkových miniatur (1820), kam patří „Hlupák a Rozumný“, „Zajímavý a Nudný“, „Lékař a Zdraví“, které autor označil jako bajky-pořekadla. Později se H.-Artemovskij znovu vrací k žánru bajky v roce 1827 a píše bajky „Otec a Syn“, „Dva ptáčci v kleci“. V nich se autor, jak i v dřívějších bajkách-pohádkách, dotýká občanských motivů. V bajce „Dva ptáčci v kleci“ mistrně využívá alegorii a vyslovuje domněnku o tom, že svoboda je krásnější než zajetí i když pohodlné a bezpečné."³¹

²⁸ Solod, Julija. Ukrai'ns'ka klasychna literatura. Kyi'v: Svitlo znan', 2008, str. 112

²⁹ Tamtéž, str. 135

³⁰ Tamtéž, str. 130-131

³¹ Žulyns'kyj, M.G. (redakcija). Istorija ukrai'ns'koi' literatury 19 stol. Kyi'v: Lybid', 2005, str.134

2.2.1.1. Bajka-pohádka „Pán a Pes“

Nejvýznamnějším dílem v celé autorově literární činnosti je bajka-pohádka „Pán a Pes“, která byla v tehdejší době ve velké oblibě. „Vznik bajky byl předurčen především progresivními kritickými tendencemi, nespokojeností Ruska a Ukrajiny se samoděržavím a nevolnickým systémem a měla povznést národní uvědomění.“³² „Autor v bajce-pohádce využíval fabuli stejnojmenné bajky I. Krasického, kterou značně rozšířil, obohatil a dobarvil ukrajinským koloritem každodenního života, komickými a dramatickými kolizemi, emocionálním dialogem a přenesl děj do ukrajinského prostředí, takže ve svém důsledku vytvořil samostatné dílo nového ideového směru. Hlavním objektem kritiky H.-Artemovského byla především krutost a bezohlednost úředníků, kteří zneužívali pravomoci ve svůj prospěch. Spisovatel spatřoval východisko z této situace ve vzdělaném panovníkovi, rozumných zákonech a v morálních zásadách každého člověka. „Důležitou roli sehrála bajka-pohádka H.-Artemovského i v rozvoji žánru bajky na Ukrajině. Byla to v podstatě první veršovaná bajka, která byla směřována na folklórní, demokratické prameny, tradici národní kultury a na živou hovorovou mluvu.“³³

V bajce-pohádce Petra Hulaka-Artemovského „Pán a Pes“ autor využívá alegorického jazyka k zobrazení čestného, ale bezbranného sedláka-nevolníka, který i když musí sloužit na panském dvoře, přesto se snaží získat si pánovu přízeň a lásku. Bajka je namířená na odhalení panské svévole a krutosti. Autor z bajky vyvozuje poučení:

“Той дурень, хто дурним іде панам служити,
А більший дурень, хто їм дума угодити!”³⁴

Hloupý je ten, kdo jde hloupým pánům sloužit,
A ještě větší hlupák je ten, kdo se jim snaží zavděčit!

³² Derkač, B.A., Kosačenko, V.T. Ukrajinska bajka. Kyjiv: Dnipro, 1983. str. 7

³³ Žulyns'kyj, M.G. (redakcija). Istorija ukrai'ns'koj' literatury 19 stolittja. Kyj'v: Lybid', 2005, str. 132-133

³⁴ Hulak-Artemovskij, P. P., Basni, Ballady, Lirika. Kyj'v: Radjans'kyj pys'mennyk, 1957, str. 49

2.2.2. Evgen Pavlovič Hrebinka

„Vynikající básník, bajkář, prozaik, organizátor literárního hnutí, který významně přiblížil ukrajinský umělecký jazyk výšinám vytyčeným T. Ševčenkem.“³⁵

„Literární činnost Hrebinky začala v letech jeho studia na Nižinském gymnáziu vyšších věd, kde tehdy pracovala skupina pokrokově smýšlejících profesorů (M. Bjelousov, K. Šapalinskij, I. Landražyn), kteří ve svých přednáškách rozšiřovali pokrokové ideje doby, právo na svobodu, rovnost a nezávislost lidské osobnosti, potřebu osvěty národa apod. Profesoři popularizovali tvorbu Byrona, Montesquie a napomáhali duchovnímu vývoji svých svěřenců. Významný vliv na ideové a estetické formování Hrebinky jako spisovatele měla jeho aktivní účast v literárním životě gymnazijní mládeže, mezi kterou se nelegálně rozšiřovaly svobodomyšlné verše A. Puškina i tvorba Ryljeva, A. Radiščeva. Na studiích Hrebinka napsal několik svých prvních bajek a také začal překládat do ukrajinštiny Poltavu Puškina.“³⁶

„Na konci 18. st. se posílil odliv ukrajinské inteligence z Ukrajiny do ruských velkých měst. Vzdělaní Ukrajinci se vlastně ocitli před dilematem " impérium nebo provincie". Proto bylo mezi učiteli a lékaři Centrální Rusi na počátku 19. st. více etnických Ukrajinců než Rusů nebo představitelů jiných národností. Prvním rektorem Petěrburské univerzity byl rodák ze Zakarpatí M. Baludjanskij, děkanem právnické fakulty byl jeho krajan P. Lodij a další.“³⁷ "Také Hrebinka nespokojen s dusnou atmosférou hluché provinční osady a nabuzený prvními literárními úspěchy na počátku roku 1834 přejíždí do Petěrburgu, který je podle jeho slov "osobitou kolonií ukrajinských vzdělavců". Na konci třicátých let už patří v Petěrburgu mezi přední ukrajinské spisovatele a je vytrvalým organizátorem ukrajinských literárních sil v Petěrburgu.“³⁸

³⁵ Solod, Julija. Ukrai'ns'ka klasychna literatura. Kyi'v: Svitlo znan', 2008, str. 115

³⁶ Žulyns'kyj, M.G. (redakcija). Istorija ukrai'ns'koj' literatury 19 stol.. Kyi'v: Lybid', 2005, s. 136

³⁷ Semenko, V.I., Radchenko, L.O. Istorija Ukrajiny z pradavnih chasiv do s'ogodennja. Harkiv: Torsing, 2000, str. 195.

³⁸ Solod, Julija. Ukrai'ns'ka klasychna literatura. Kyi'v: Svitlo znan', 2008, str. 115

2.2.2.1. Sociální zaměření Hrebinkových bajek

„Nejvýznamnější místo v Hrebinkově tvorbě náleží bajkám. Využíval národní satirickou tradici ukrajinské i ruské bajky a vytvořil řadu osobitých originálních výtvorů tohoto žánru.“³⁹

Svou tematikou jsou bajky Hrebinky poměrně rozmanité, ale vždy je spojuje sociální záměr. Bajky jsou prostoupeny demokratickými postoji, sociálními a nacionálními náměty, jsou namířeny proti svévoli a násilí, bezpráví a nespravedlivosti, které panovaly v tehdejší společnosti. První Hrebinkovy bajky "Býlí a Konopí" ("Budjak da Konoplynočka") a "Pšenice" – byly publikovány v roce 1833 v almanachu "Utrennaja zvjozda" a rok poté vyšla v Petěrburgu sbírka bajek "Maloruská pořekadla", která Hrebinku jako bajkáře proslavila nejvíce. Byla vydána v době, kdy na stránkách periodik probíhaly ostré diskuse o uměleckých možnostech ukrajinského jazyka, rozvoje národní literatury a její samostatnosti. Některé časopisy tvrdily, že maloruské nářečí je vhodné jedině tak na vyjádření komického nebo vulgárního. S tímto tvrzením se ale Hrebinka neztotožňoval a snažil se ukrajinskou literaturu pozvednout na rovnocennou úroveň.⁴⁰

Pomocí ironie v bajce „Vůl“ autor mluví o těžkém osudu pracujícího sedláka, který má celý život předurčen a závisí na vůli pánů. Vůl, který celý život tvrdě dřel pro pána, od něj nikdy neslyšel slova díků, ale zato vždy poslouchal výtky, byl bit a nakonec šel pod nůž, protože pánovi se zachtělo:

“Ввес мій вік я все за двох робив
Да й витерпів таки чимало-
Що в плузі силкувавсь, копиці волочив,
Із ранку у ярмі до півночі ходив
І ще щодня бував і битий”⁴¹

³⁹ Žulyns'kyj, M.G. (redakcija). Istorija ukrai'ns'koi' literatury 19 stolittja. Kyj'v: Lybid', 2005, str. 179-202

⁴⁰ Koval', G.P. Ukrai'ns'ka dozhovtneva bajka. Kyj'v Radjanns'kyj pys'mennyk, 1966, str. 20-21

⁴¹ Hrebinka, E. Bajky. Kyj'v: Molod', 1956, str. 20

Celý svůj život jsem za dva dělal,
A že jsem si něco vytrpěl-
V pluhu dřel, kopy tahal,
Od rána do půlnoci v pluhu chodil
A každý den jsem k tomu bit byl!

V dalších bajkách „Ječmen“, „Pšenice“, „Býlí a Konopí“ a jiných se Hrebinka vysmívá bezohlednosti, domýšlivosti, pýše a marnivosti panstva. Svě sympatie vždy dává skromným a čestným, ale ublíženým a podvedeným pracujícím lidem. Básník vynesl jejich morálku vysoko nad morálku násilnických velkostatkářů. V bajce „Zlý kůň“, adresované pánům, autor radí, aby se pánové k svým nevolníkům chovali umírněně a získávali si je přívětivostí a ne bičem.

2.2.2.2. Směr vyznačený Krylovem

Věrně s dávno ustálenou tradicí světové bajkářské kultury i Hrebinka přejímal syžety svých předchůdců a dával jim jiný nový smysl, který odpovídal jeho idejím a estetickým záměrům. Stavěl staré syžety do kontextu současné ukrajinské skutečnosti a přidával jim výrazný nacionální kolorit. I. Franko viděl v jeho tvorbě originalitu a tvrdil, že Hrebinka šel cestou, kterou v ruské literatuře vyznačil Krylov, ale pokračoval docela samostatně bez toho, aby jej napodoboval, vnášel do svých bajek ukrajinskou kulturu a pohled ukrajinského člověka na svět. Část z bajek byla napsána na syžety Krylovových bajek, na což autor upozorňuje v předmluvě sbírky. Příkladem může být klasická bajka "Medvědí soud", která se v mnohém podobá Krylovově bajce "Sedlák a Ovce", kterou považoval kritik Bělinský za jednu z nejkrásnějších bajek ruského poeta.⁴²

Hrebinka se v bajce „Medvědí soud“ pokouší v typických obrazech činností soudních úředníků ukázat feudální úřednické soudnictví, které slouží především samoděržavnému systému a chrání zájmy panské vrstvy místo spravedlnosti. Charakteristická je také parodie na procedury soudního zasedání a kancelářská

⁴² Koval', G.P. Ukrai'ns'ka dozhovtneva bajka. Kyi'v Radjanns'kyj pys'mennyk, 1966, str.19-20.

mluva úředníků té doby. V bajce na podnět Lišky soudí Vola za to, že na panské půdě pil, jedl seno, sůl a oves. Hlavní rozdíl mezi Hrebinkovou bajkou a předlohou Krylova je v tom, že Ovce měla možnost se hájit, zatímco Vola nepustili ani ke slovu:

“Віл щось почав був говорить,
Да судді річ його спочинку перебили,
Бо він ситенький був.”⁴³

Vůl chtěl k tomu něco říct,
Ale soudci jeho pokus přerušili,
Protože viděli, že sytý je dost.

Nad ubohým Volem, který byl kvůli svým soudcům vydán zcela na milost, byl vynesena krutý rozsudek ve prospěch soudců jen na základě toho, že vypadal sytě.

“І приказали записать:
“Понеже Віл признався попеластий,
Що він їв сіно, сіль, овес і всякі сласті,
Так за такі гріхи його четвертувать
І м'ясо розідрать суддям на рівні часті.”⁴⁴

A přikázali zapsat:
"Protože Vůl je viněn,
Že jedl seno, sůl, oves a dobroty různé,
Tak za takové hříchy bude rozčtvrcen
A maso bude soudcům rozděleno na díly stejné,

Také syžet bajky „Rybář“ si Hrebinka vypůjčil z Krylovovy bajky „Sedláci a řeka“, avšak její samotné zpracování je zcela originální. Vypráví se v ní o řece Oržyci, která se na jaře rozvodnila a odnesla rybářovi příbytek. Rybář se po

⁴³ Hrebinka, E. Bajky. Kyi'v: Molod', 1956, str. 14

⁴⁴ Hrebinka, E. Bajky. Kyi'v: Molod', 1956, str. 15

domluvě se svou ženou rozhodl, že si půjde na Oržyci stěžovat k nedaleké řece Sule, do které Oržyce vtéká. Avšak když k ní došel, viděl, že její proud odnáší chlívky, střechy a mezi tím i jeho skromný příbytek. Rybář pochopil marnost svého záměru a obrátil se zpět. Bajka zobrazuje postavení bezbranného pracujícího člověka (Rybáře), který je zcela odkázán na zvůli úředníků a bohatých (obě řeky). Ukazuje vzájemné propojení státních úředníků, kteří stojí vždy při sobě:

“Ось слухайте, пани, бувайте би здорові
Еге, Охріменко дурний
Пішов прохать у повітовий,
Що обідрал його наш писар волостий.”⁴⁵

Slyšte, páni, buďte zdraví!
Ten Ochrimenko hloupý
Přišel si stěžovat k hetmanovi
Že obral ho náš písař vousatý.

"Rybář" a "Medvědí soud" čtenář nachází ostré odsouzení tehdejších byrokratických pořádků a soudní zvůle jako typického jevu nevolnického systému, ale značná část Hrebinkových bajek je věnována také vysmívání se obyčejným věčným lidským vadám jako je lakomství, vychloubačnost, nevědomost, prostopášnost atd. V některých humorně-naučných bajkách Hrebinky se projevuje jeho snaha k usmíření v tehdejší době panujících sociálních rozporů tím, že vyzývá lidi ke skromnosti a střídmosti. Člověk nemá naříkat na svůj osud a má být vždy spokojen s tím co mu posílá.⁴⁶

⁴⁵ Hrebinka, E. Bajky. Kyi'v: Molod', 1956, str. 31

⁴⁶ Žulyns'kyj, M.G. (redakcija).Istorija ukrai'ns'koj literatury 19 stolittja. Kyi'v: Lybid', 2005, str. 179-202

2.2.3. Levko Borovykovskij

"Levko Borovykovskij vytvořil osobitou formu bajky a také po sobě zanechal mnoho překladů, balad a poezie. Psát bajky začal Borovykovskij pod bezprostředním vlivem svého univerzitního učitele P. Hulaka-Artemovského na počátku 30. let 19. st. V roce 1841 přispěl do almanachu "Vlaštovka" více než 30 literárními výtvoři, ale pouze 11 jich bylo cenzurou povoleno publikovat. V roce 1852 vyšla nejznámější autorova sbírka "Bajky a pribajutky", která obsahovala 177 bajek. Bajky L. Borovyskovského jsou charakteristické snahou o co největší zhuštění textu, které někdy mohou mít jen dva řádky a nejvýraznějším rysem je jejich specifický humor, lakoničnost a hluboký vztah k národnímu folklóru. Hlavní myšlenku a ponaučení z bajky často vyjadřuje lidovým pořekadlem (např. "Kdo mlčí, ten dva naučí."). Autor konkretizuje a upřesňuje národní aforismy a přidává jim všední rysy každodenního života."⁴⁷

„Ve své poetické tvorbě se Borovykovskij nechal ovlivnit I. Krasickým a v mnoha svých bajkách využíval syžetové motivy tohoto polského básníka („Lékař“, „Hráč“). Borovykovskij si od Krasického vypůjčil nejen konkrétní témata a syžety, ale také samotnou formu a stylistiku výkladu. Čerpal především z Krasického sbírky „Bajki i przypowiesci“. Borovykovskému imponoval charakter poetických miniatur polského básníka, které byly blízké veršovaným národním příslovím a pořekadlům.“⁴⁸ Jedna z jeho nejkrásnějších bajek „Měsíc s penězi“, za jejíž osnovu sloužila bajka „Podvóznij“ polského básníka, je aforismem národního humoru. Kromě Krasického ovlivnila ukrajinského bajkaře také klasická tvorba Ezopa, Fedra a stejně jako ostatní ukrajinští bajkaři byl pod silným vlivem I. Krylova, což se projevilo především v přejímání syžetů ruského autora („Andrej“, „Soudce“, „Kočka“, „Osel a Prase“, „Štika“). Avšak Borovykovskij jej zbavuje ostré satiry a barevnosti obrazů. Většina autorových bajek je napsána na morálně-etická témata, ve kterých upozorňuje a odsuzuje obecné lidské vady („Opilý“, „Lenivý Ivan“) a pouze v některých bajkách autor vystupuje proti problémům tehdejšího společenského života - hamižným

⁴⁷ Derkač, B.A., Kosačenko, V.T. Ukrajinska bajka. Kyjiv: Dnipro, 1983. str. 8-9.

⁴⁸ Koval', G.P. Ukrai'ns'ka dozhovtneva bajka. Kyi'v Radjanns'kyj pys'mennyk, 1966, str.13

úředníkům a nespravedlivému soudnictví („Soud“, „Hlava“, „Pán“). Čímž si částečně vysloužil kritiku M. Rilského, který tvrdil, že v bajkářské tvorbě Borovykovského chybí hlubší sociální a filosofický obsah.⁴⁹

„Borovykovského zásluhy na rozvoji bajky na Ukrajině jsou nepopiratelné především proto, že upevnil v tomto žánru v ukrajinské literatuře nový druh bajku-pořekadlo. Zároveň s Borovykovským se k žánru bajky obraceli další spisovatelé, např. S. Pisarevskyj, P. Korenyckyj, R. Vitavskyj, O. Mazjukevyc a jiní. Charakteristickým rysem převážné většiny bajek těchto spisovatelů je především to, že vznikly na osnově folklórních pramenů, národních pohádek, anekdot, pořekadel a přísloví. Na rozdíl od ruské bajkářské tradice se tito autoři zabývají pouze problematikou běžného života a lidských vad a jejich kritika nedosahuje sociálního protestu.“⁵⁰

2.2.3.1. „Soud“

Ve své bajce „Soud“ se Borovykovskyj zabývá problémem nespravedlivého soudnictví a vysmívá se tuposti a omezenosti soudních úředníků. Bajka vypráví o Petrovi, který si od Chvedora vypůjčil kobylu a cestou z hospody, mírně podnapilý, kobyle utrl ocas. Rozčilený Chvedor na Petra podal žalobu k soudu. Chvedor, který se domáhal spravedlnosti, přišel ještě k větší škodě:

“А далі діло так рішили:
“Понеже оний Петр у Хведора взайми
Не брав безхвостої кобили,
То ми
Реченому Петрові присудили
Кобилу ту йому держать
А виросте їй хвіст — хазяїну віддять”.”⁵¹

⁴⁹ Derkač, B.A., Kosačenko, V.T. Ukrajinska bajka. Kyjiv: Dnipro, 1983. str. 8-9

⁵⁰ Koval', G.P. Ukrai'ns'ka dozhovtneva bajka. Kyi'v Radjanns'kyj pys'mennyk, 1966, str.13-15

⁵¹ Derkač, B.A., Kosačenko, V.T. Ukrajinska bajka. Kyjiv: Dnipro, 1983, str. 79

A dále věc řešili tímto způsobem:
„Jelikož si jistý Petr od Chvedora
nepůjčil kobyly bez ocasu,
Tak my obžalovanému Petrovi přikazujeme,
Nechat si u sebe kobyly,
A až doroste ji ocas – majiteli vrátit.“

2.3. Leonid Hlibov a největší rozvoj bajky

„Ivan Franko nazval Leonida Hlibova největším ukrajinským bajkařem a jeho bajky jako vrchol celého jeho díla. Se jménem Hlibova, někdy přezdívaného ukrajinský Krylov, je spojena nová etapa rozvoje bajky na Ukrajině. Bajkař upevnil žánr realistické nacionální bajky hlubokého demokratického národního charakteru s výraznou uměleckou hodnotou.“⁵²

“První bajky Hlibova, napsané v 50. letech, byly v podstatě překlady díla I. Krylova. V 60. letech Hlibov již začíná psát i originální bajky („Vlk a Ovčáci“, „Vlk a Jehně“). V některých z nich používá Krylovovu fabuli, ale od základů ji přepracovává, mění situace, vnáší lyrické vstupy a nově formuluje mravní ponaučení. V této etapě ve svých výtvorech zobrazuje typické jevy předreformní nevolnické skutečnosti. Satira v jeho bajkách je namířena proti násilí a despotismu pánů, proti nespravedlnosti a bezpráví („Vlk a Kočka“, „Vlk a Jehně“). Jméno Hlibova je spojeno s rozvojem nové tendence lyriky a lyrické motivy jsou prostoupeny celým jeho dílem.“⁵³

„Od srpna roku 1863 je Hlibov díky svým přátelským vztahům s členy revoluční skupiny „Zemlja i volja“ pod přísným administrativním dohledem a ačkoli neexistovaly žádné materiální důkazy, že je spisovatel příznivcem revoluční skupiny, byl propuštěn z funkce gymnazijního učitele a později bylo zakázáno dál tisknout i jeho Bajky. V roce 1864 se v Černihovi podařilo uskutečnit druhé vydání Bajek, které obsahovalo 50 výtvorů. Všechny následné pokusy o vydání nebo opětovné vydání Hlibovových bajek za života autora narazily na zákaz cenzury z důvodu údajné „tendenčnosti a ukrajinofilství“ jeho tvorby.“⁵⁴

Za hlavního činitele rozvoje společnosti autor nepovažuje politickou činnost a spory, ale bohatou národní kulturu, vzdělání široké veřejnosti a především vysoké morální zásady každého jedince. Bajky Hlibova vyzdvihují a detailně zobrazují

⁵² Derkač, B.A. Leonid Glibov. Kyi'v : Dnipro. 1982. str. 133

⁵³ Derkač, B.A., Kosačenko, V.T. Ukrajinska bajka. Kyjiv: Dnipro, 1983. str. 12

⁵⁴ Žulyns'kyj, M.G. (redakcija). Istorija ukrai'ns'koj' literatury 19 stolittja. Kyi'v: Lybid', 2005, str. 15

barvitý obraz života národa, založený na pevných morálních zásadách přejímaných od předků. Představuje v nich buď pomocí alegorie nebo bezprostředním zobrazením („Dva Kumové“ „Osel a Pán“, „Stařec“, „Jesle“) široký svět životních okolností, zvyků, způsobů chování a víry prostého lidu. Celý tento svět života národa zobrazuje pomocí bajkových, převážně komických a tragikomických situací, které dávají možnost ukázat všechny okolnosti na konkrétních případech, které jsou snadno pochopitelné pro široký okruh čtenářů.⁵⁵

V jednotlivých bajkách autor ukazuje vztahy mezi společensky výše a níže postavenými a kruté jednání pánů se svými poddanými („Vlk a Jehně“, nespravedlivost tehdejšího soudnictví, které se zakládá na právu silnějšího a mocnějšího. To vše svědčí o tom, že bajka Hlibova, stejně jako jeho lyrika, byla zaměřena na odhalení nedostatků společenského života. Charakteristickým rysem bajek Hlibova je předmětnost zobrazovaného faktu, plastický reliéf obrazů, podaný v barvitých opisech a dynamice událostí. Díky pozdějšímu rozvoji literatury v 19. st. Hlibov přirozeně došel v rozvoji alegorie v bajce dále než Krylov. Velký počet bajek Hlibova je spojen s lyrickými výjevy, přejímal klasické syžety, celkově je ukrajinizoval a umístil na nacionální pozadí, snažil se o maximální naplnění bajky reáliemi.⁵⁶

„V 50. -70. letech, kdy se Hlibov jako bajkař těšil velké popularitě, se k žánru bajky obraceli další autoři: S. Rudanskyj, P. Svencickij, J. Fedkovyč, M. Staryckij a mnoho dalších. Nejvýznamnější místo mezi nimi zaujímá M. Staryckij, který je autorem mnoha podařených překladů bajek I. Krylova a také originálních přepracování Krylovových syžetů, témat a motivů.“⁵⁷

Co se týká kulturně-filosofických témat a problémů, kterými se autor ve svých bajkách zabývá, nebyla specifika bajek Hlibova nikdy zopakována.

⁵⁵ Žulyns'kyj, M.G. (redakcija).Istorija ukrai'ns'koi' literatury 19 stolittja. Kyi'v: Lybid', 2005, str. 153-173

⁵⁶ Tamtéž, str. 153-173

⁵⁷ Derkač, B.A., Kosačenko, V.T. Ukrajinška bajka. Kyjiv: Dnipro, 1983. str.14

2.3.1. Téma nespravedlivého soudnictví

Autor ve svých bajkách upozorňuje na nespravedlivé soudy a nemožnost odpovídající obhajoby poddaného. Téma soudu najdeme např. v bajce „Štika“, ve které Hlibov vypráví o Štice, na kterou byla k soudu podána žaloba, že dělala na řece velké vlny a tím zneprjemňovala ostatním život na břehu. Štiku vylovili a donesli k soudu:

“На той раз судьями були
Якісь два Осли,
Одна нікчемна Шкапа
Та два стареньких Цапа, -
Усе народ, як бачите, такий,”⁵⁸

V ten den soudci byli
Nějací dva Osli,
Jedna strhaná Kobyla
A dva staříčcí Kozli, -
Celý národ, jak vidíte, je takový,

Autor pomocí alegorie ukazuje složení soudců, kteří jsou hloupí, ke všemu lhosejní a nechají sebou manipulovat:

“Тут обізвалася Лисиця. -
Розбійницю таку не так судить годиться:
Щоб більше жаху їй завдять
І щоб усяк боявся так робити, -
У річці вражу Щуку утопити!
– Розумна річ! — всі зачали гукать,
– Послухали Лисичку
І Щуку кинули — у річку.”⁵⁹

⁵⁸ Hlibov, L. Basni. Kyi'v: Dnipro, 1976, str. 42

⁵⁹ Hlibov, L. Basni. Kyi'v: Dnipro, 1976, str. 42

A náhle se ozvala Liška. -
Zločince takového nelze jen tak soudit:
Aby ji stihl trest co největší
A aby si každý takové jednání rozmyslel, -
V řece, radím, nepřátelskou Štiku utopit!
- Rozumná řeč! Všichni začali hulákat,
Poslechli Lišku
A Štiku do řeky hodili.

Tématem soudu se Hlibov zabývá také v bajce „Soudce („Пан на всю рибу“). Kdesi v daleké zemi žil soudce, který si žil v blahobytu, jen jedl, pil a nic nedělal. Podepsal, co mu kdo dal a nestaral se o následky. Přišel jeho čas a pán zemřel. Soudci před svatou bránou přemýšlejí nad tím, jak vlastně pán žil. Pán tvrdí, že žil dobře, protože vlastně nic nedělal, žil jen pro sebe a všichni na něj vzpomínají v dobrém, protože na nic zlého vzpomínat nemohou. Starci před nebeskou bránou mu dají za pravdu a chystají se bránu otevřít. Vtom se ozval jeden staříčkový soudce s námitkou, že lenoch do ráje nepatří:

“ - Та ну-бо, - кажуть, - слід!
Яка б з його була робота,
Коли нічого він не вмів?
Він тільки б лиха наробив!
- Хіба...- промовив дід — і одчинив ворота. “⁶⁰

Na to mu ostatní odpovídají
Jaký by z něho byl užitek,
když nic neuměl?
Jen by škodu nadělal
- Pravda...- promluvil děd- a otevřel vrata.

⁶⁰ Hlibov, L. Basni. Kyi'v: Dnipro, 1976, str. 55

2.3.2. Téma sociální nerovnosti

Nerovnost ve společnosti a vztah pánů k poddaným je v alegorických obrazech ukázána v bajce „Vlk a Jehně“. Autor vycházel ze známé Krylovovy fabule bajky „Vlk a Jehně“, ve které stejně jako Krylov vystupuje proti sociální nerovnosti:

“На світі вже давно ведеться,
Що нижчий перед вищим гнеться,
А більший меншого кусає та ще й б'є-
Затим що сила є...
Примір не довго б показати,
Та — цур йому ! Нащо чіпать?..
А щоб кінці як-небудь поховать,
Я хочу байку розказати.”⁶¹

Po světě se už dávno traduje,
že slabý se před silným ohýbá
a silný se z toho raduje,
že větší menšího dusí a bije,
dokud ten malý sílu má
a ještě trochu žije....
Takových příkladů je spousta všude kolem...
já nechci se jen dojímat
nešťetím slabých – jejich bojem.
Pomoci chci těm slabým získat svou sílu zpět...,
abych vám oči otevřel,
budu vám bajku vyprávět.

Bajka Hlibova ale dosahuje většího protinevolnického protestu. Autor zdůrazňuje ta místa, ve kterých se jedná o všemohoucnosti panstva a naproti tomu bezpráví a nemožnosti dovolání se pomoci pracujícího lidu. Hlibov charakterizuje

⁶¹ Hlibov, L. Basni. Kyi'v: Dnipro, 1976, str. 37

vlka jako typického představitele panské vrstvy a přidává mu přívlastky jako strašný, krutý – naproti tomu bezbranné Jehňátko je srdečné, ubohé, hloupé. V bajce Vlk obviňuje Jehňátko z toho, že pilo vodu v jeho řece a zakalilo jeho čistou vodu svým špinavým nosem. Jehně se hájí tím, že se vody ještě ani nenapilo a kdyby se napilo, tak určitě níž po proudu. Ale Vlk si vždy našel příčinu k tomu, aby mohl křičet a obviňovat a nakonec ubohé Jehňátko zadávit.

“Вовк, може, їсти закотив!...
Не вам про тес, дурням, знати! -
І — Вовк Ягнятко задавив..
Нащо йому про тес знати,
Що, може, плаче бідна мати
Та побивається, як рибонька об лід
Він Вовк, він пан..йому не слід...”⁶²

Snad jenom zloba – snad i hlad
se u Vlka teď projevil,
on bez kapičky soucitu
to malé Jehně zadávil.
Co je mu po tom,
že matka Jehňátko hledá,
že pláče pro ně, ubohá
a spát jí smutek nedá.
Je zoufalá jak rybička,
co tluče sebou o led,
Vlk pánem je a nemusí ho
neštěstí slabších vůbec bolet...

"Hlibov v řadě bajek ukazoval, že nehledě na nové sociálně-ekonomické podmínky po reformě roku 1861, zůstalo mnoho jevů feudálně-nevolnické společnosti stále živých. Zůstali ti samí bezohlední páni a to samé kruté vykořisťování pracujícího lidu, ale teď pánové využívají lidi novým způsobem z

⁶² Hlibov, L. Basni. Kyi'v: Dnipro, 1976, str. 37

nových pozic. O tom vypráví bajka „Medvěd“ (Ведмідь-Пасічник):

“Почав Ведмідь хазяйнувати,
У пасіці порядкувати:
Щодня він мед тягав
Та в берлозі ховав.”⁶³

A Medvěd začal panovat,
Na svém panství dělat pořádky
Každý den si med sbíral
A ve svém brlohu schovával.

Když už nebylo možné před zločinností Medvěda dál zavírat oči, rozhodlo se, že ho postaví před soud. Básník ale s ironií vypráví, jak soud dopadl:

“Заперти бісового сина
На цілу зиму в берлозі.
Ведмедику лиха година:
Зарився у лозі,
Дарма, про все йому байдуже,
Лежить та ласує медком.”⁶⁴

Zavřít prokletého syna
Na celou zimu v brlohu.
Medvědovi nastaly kruté časy,
Zavrtal se do svého lože,
Je mu všechno ukradené,
Leží a láduje se medem.

Další Hlibovova bajka, která se zabývá společenskými poměry v poreformní době je bajka „Mlynář“ (Мірошник). Mlynář Choma měl vodní mlýn a v okolí byl znám tím, že se nerad pouštěl do práce. Své lajdáctví a neschopnost nakonec

⁶³ Hlibov, L. Basni. Kyj'v: Dnipro, 1976, str. 59

⁶⁴ Tamtéž

sváděl na ubohé slepice, které s jeho mlýnem neměly nic společného, jen se přišly k řece napít vody a všechny ze vzteku pobil. V bajce vidíme lenost, lajdáctví, krutost a špatné hospodaření pána, který své vady svádí na slabé, kteří se nemohou bránit.

Hlibov dále proti chování pánů bezprostředně vystupuje v bajkách „Pes a Kůň“, „Včela a Mouchy“ aj. Do protikladů Lvů, Psů, Vlků, Much a Lišek, kterými jsou zobrazovány vládnoucí vrstvy, autor staví Včely, Koně a Kořeny, kteří tvoří materiální a duchovní dědictví národa a jsou nositeli vysokých morálních hodnot. Z tohoto pohledu je charakteristická bajka „Šelest“ (Шелестуни), ve které Hlibov zobrazuje Šelestící listy – vládnoucí třídu, která se živí mízou pracujících mas. Listům, které se pokládají za ozdobu života a myslí, že se jim nikdo nemůže rovnat, Kořeny na to odpovídají⁶⁵:

“Коли б не ми, то й ви б не шелестіли, -
Коріння загули із-під трави,-
Коли б ми вам не піддавали сили,
То не бриніли б ви..”⁶⁶

Kdybychom nebyly my, ani vy byste nešelestily,-
Kořeny houkly z pod trávy,
Kdybychom my vám nedávaly sílu,
Nepřežily byste dlouho...

Strom je v tomto zobrazení stát, který je vyživován především Kořeny – pracujícím lidem. Tím autor poukazuje na to, že právě pracující lid je základem státu. Syžet bajky si autor vypůjčil od Krylova a přepracoval jej dále také M. Starycký pod názvem „Kořeny a Listy“. Účel Staryckého bajky je stejný – ukázat důležitou úlohu pracujícího lidu.

Bajka „Včely a Mouchy“ vypráví o tom, jak se Mouchy doslechly, že v

⁶⁵ Koval', G.P. Ukraïns'ka dozhovtneva bajka. Kyï'v Radjanns'kyj pys'mennyk, 1966, st. 30

⁶⁶ Hlibov, L. Basni. Kyï'v: Dnipro, 1976, str. 108

cizině se žije lépe a všechny se bez rozmyšlení rozhodly odletět, protože tušily, že doma na Ukrajině už je nic dobrého nečeká. Kousek dál seděla Včela a pozorovala počínání Much. Když ji zpozorovaly, daly se do přesvědčování, aby se Včely vydaly do ciziny taky. Včela jim na to odpovídá, že svou rodnou Ukrajinu nikdy neopustí.

“Я про охочих до мандрівки
Давно сказати хотів:
Хто дома зледащів,
Тому не жаль домівки.
Діди мовляли їм колись:
Ідіте, ринде,
Куди-інде,-
Нащо ви нам здались?
Там, може, вас не знатимуть,
То й риндою не зватимуть.”⁶⁷

Těm co chtějí odcestovat
Dávno jsem chtěl říct,
Že ten kdo doma zlajdačil,
Tomu není líto domoviny,
Dědové jim kdysi říkali:
Jděte, chátro, někam jinam, -
Na co vás tu máme?
Tam možná vás neznají
a chátrou nenazývají.

Autor chce poukázat na to, že jádrem národa jsou pracovití sedláci, kteří jsou se svou rodnou zemí, díky práci a tradicím blíže spojení. Pro sedláky, kteří po generace hospodaří na zemi svých předků, by nebylo lehké opustit svou domovinu. Zato pány, pro které jsou přední peníze a moc, v rodné zemi nedrží nic, co by nenašli jinde.

V bajce „Pes a Kůň“ Hlibov pomocí alegorie charakterizuje vztah pánů ke

⁶⁷ Hlibov, L. Basni. Kyj'v: Dnipro, 1976, str. 57

svým poddaným. Pes považuje svou práci za mnohem důležitější a těžší než práci Koně. Kůň jen tahá kopy a udělá, co mu kdo poručí, zato Pes má velkou zodpovědnost: hlídat od rána do noci celý dům. Pes i celá jeho těžká práce je zobrazena na začátku bajky:

“Був на селі Квачан-собака,
Кудлатий та товстий,
Хвіст здоровенний, як ломака,
І сам такий страшний.
Раз, лежачи знічев'я на травиці
У холодочку під кущем..”⁶⁸

V jedné vesnici žil Pes Kvačan,
Huňatý a tlustý
Ohon měl ohromný
A celý vypadal tak děsivě.
Jednou ležel, unaven na trávě
V chladném stínu keře...

V závěru bajky autor ukazuje, že pán má vždy pravdu a je zbytečné se s ním přít, protože to situaci většinou ještě zhorší. Sedlákovi nezbývá než se se svým osudem smířit.

⁶⁸ Hlibov, L. Basni. Kyi'v: Dnipro, 1976, str. 75

2.7. Ivan Franko

„Je velmi těžko nastínit stručně mnohostrannou a různorodou činnost Ivana Franka (1856-1916), největšího západoukrajinského básníka, prozaika, vědce, publicisty a neúnavného sociálního pracovníka, který v klasické ukrajinské literatuře zaujímá hned druhé místo po Tarasu Ševčenkovi.“⁶⁹ Ideové a estetické pohledy Franka se formují především pod vlivem T. Ševčenko a revolucionářsko-demokratické literatury. Díky svým názorům byl pod stálým dohledem rakousko-uherské cenzury, především pro podezření, že se za pomoci revolucionářské mládeže pokouší o odtržení Haliče od Rakousko-Uherska a o její připojení k Rusku. Franko zastával myšlenku společného rusko-ukrajinského národa, která měla vycházet z historického propojení obou národů.

2.7.1. Rakousko-uherská Halič

„Jestliže geniální spisovatel nevolnického původu Taras Ševčenko (1814-61) ve svém díle nebojácně odhaloval všechny zlořády nenáviděného feudálního řádu mikulášské „věznice národů“ - jak Lenin nazýval carské Rusko- , pak kovářský syn Ivan Franko vystupoval se vši revoluční vášnivostí proti zlořádům kapitalistické společnosti středoevropské „věznice národů“ - jak Franko nazval v jedné ze svých básní rakousko-uherskou monarchii. Halič, bližší Frankova vlast, patřila totiž do první imperialistické světové války Rakousku. Aby vládní kruhy rakouské buržoazie mohly těžit z národnostních sporů, nechaly západoukrajinský pracující lid na pospas polským šlechticům. Rakušané si naklonili Poláky, dávali jim privilegia, aby Poláci pomohli Rakušanům upevnit pozice v Polsku. Ani Buržoazní revoluce r. 1848, která sice odstranila robotu feudálně nevolnického řádu a vytvořila tak předpoklady pro vývoj kapitalismu, nepřinesla očekávané nápravy. Vlastnictví půdy zůstalo i nadále v rukou všemohoucí agrární buržoazie. Pracující lid západní Ukrajiny nepřestal být hospodářsky a politicky závislý na polských šlechticích. A do tohoto období historického vývoje Haliče zapadá také život a tvorba jejího největšího spisovatele. „⁷⁰

⁶⁹ M. Nevrlý, předmluva (I.Franko, Boryslav, v přek. R. Hůlky, vyd. Práce, 1951), str. 7

⁷⁰ Tamtéž str. 7-8

2.7.2. Politická bajka

„Bajky I. Franka, stejně jako jeho satirická díla jsou napsána v duchu revolucionářské satiry T. Ševčenka a M. Saltykova-Ščedrina a politické bajky I. Krylova. Franko je autorem dvou bajek „Zvířecí parlament“ (Звірячий парламент) a „Ovce a Kozel“ (Вівця й Цап). S jízlivým sarkasmem Franko ve svých bajkách odkrývá existující sociální problémy a mocenské pořádky v císařském Rakousko-Uhersku. V bajce „Zvířecí parlament“, kterou autor sám nazval jako úryvek politické bajky, se ostře vysmívá systému buržoazní konstituce (r. 1867) Rakousko-Uherské monarchie, která je vedena zájmy panujících tříd“⁷¹

“Надоїло самовладно Львові панувати,
Довелося volens-polens конституц'ю дати.
Радість у звірячим царстві: - От тепер нам гарно!
Бо хоч будуть брати й драти, то парламентарно!-
От розписано вибори. Ну, се кожний знає,
Як то при таких виборах у звірів буває.
Вівці, що найбільшу в краю представляли масу,
Вибрали Вовків послами, що прибігли з лясу,
А лиш трьох зі свого роду.”⁷²

Přestalo bavit Lva samotného vládnout,
A bylo třeba chtě-nechtě konstituci vytvořit.
Celé zvířecí carství se radovalo: - Teď nám bude dobře!
Protože teď nás můžou obírat jen podle zákona!
Podle práva byly volby. Však každý si představí,
Jak to při takových zvířecích volbách chodí.
Ovce, které tvořily nejpočetnější skupinu,
zvolily Vlky, kteří z lesa přiběhli,
A jen tři ze svého rodu.

⁷¹ Derkač, B.A., Kosačenko, V.T. Ukrajinska bajka. Kyjiv: Dnipro, 1983. Str 15

⁷² I. <http://poetry.uazone.net/default/pages.phtml?place=franko&page=franko27>, Franko, I. Zvirj' ačyj parlament.

Autor pomocí satiry, ironie a humoru, zobrazuje vládnoucí vrstvu (Lva, maršálka Lišáka Mykytu, Nosorožce, Medvěda) jako vykořisťovatele pracujícího lidu. I když byly vyhlášeny volby, u moci zůstali stejní lidé, ale teď když vykořisťovali lid, odvolávali se na konstituci.

Vedle obecných lidských charakteristik jeho alegorie zobrazují také rysy nacionálního charakteru lidí a typické třídní znaky, jak buržoazie, tak i pracujícího lidu. Z tohoto pohledu je nejzajímavější poema Lišák Mykyta. Syžet si autor vypůjčil z nizozemské poemy Villema z 13. st., ale doplnil jej o celou řadu situací a detailů z ukrajinského prostředí. Čímž vzniklo zcela originální poetické dílo. Detaily z každodenního života nás seznamují se životem lidí v Haliči na konci 19. st. Lišák Mykyta byl zasazen do doby, kdy existoval zákon kapitalismu – člověk člověku vlkem. Bajka odkrývá systém kapitalistického lovce, bezcitného a cynického, vychytralého a nebezpečného, jehož jednání řídí vždy jen vidina zisku nebo výhody.

Lev, Vlk, Medvěd a jiná zvířata zobrazují konkrétní lidi, jejich morální hodnoty, typické pro kapitalistickou společnost Haliče konce 19. st. Franko se vysmívá protekcionismu v rakouských státních institucích.⁷³

⁷³ Kobyljeckij, J., Ivan Franko. Moskva: Sovjetskij pisatel', 1960, str. 94

2.7. Současná ukrajinská bajka

Od velké říjnové socialistické revoluce začala být bajka opět velmi populárním žánrem. Mnoho příznivců masové revoluční poezie, např. S. Pylynenko, V. Ellan, V. Jarošenko i M. Godovanec, viděli v tomto žánru cenný nástroj k aktivnímu vstupu do občanského života, způsob agitace a propagandy v boji za upevnění socialistických idejí. Používali bajku díky její jednoduché formě, která je pochopitelná pro masového čtenáře, a proto se k němu autorovy ideje dostanou snadněji. Agitační bajka postupně získala zvláštní místo v literatuře socialistického realismu. V době socialismu byla vyzdvihována také díla klasických ukrajinských bajkařů, vzhledem k zaměření satiry, která byla zdrojem i pro socialistické autory. Ve dvacátých letech se znovu vydávala díla ukrajinských bajkářských klasiků – Hlibova, E. Hrebinky, Hulaka-Artemovského.⁷⁴

Vedle agitační bajky existovala v porevoluční době také bajkářská tvorba, která reagovala na nové změny ve společnosti negativně. Tuto tvorbu představovali významní ukrajinští autoři současné bajky jako např. P. Hlazovyj, M. Hodovanec, V. Nečytajlo a další.

⁷⁴ Kosjačenko, V. *Ukrai'ns'ka radjans'ka bajka*. Kyi'v: Radjans'kyj pys'mennyk, 1971, str. 6-8.

Závěr

V naší práci jsme se pokusili shrnout vznik bajky, jednoho z nejstarších a zároveň nejpobulárnějších žánrů epické poezie a její rozvoj v ukrajinské literatuře a především nastínit kulturně-politické změny ve společnosti v 19. st. a reakci jednotlivých ukrajinských bajkařů na ně.

Práce je rozdělena na dvě části. V první části jsme definovali žánr bajky a poukázali na různorodost jeho formy a uvedli jsme bajce podobné literární žánry – apolog a zvířecí epos. Uvedli jsme dvě hlavní teorie vzniku bajky a její postupné rozšiřování ve světě. Poukázali jsme na důležitost Ezopovy a Krylovovy bajky na následnou tvorbu světových a ukrajinských bajkařů, která vychází především právě ze syžetů přejímaných z antické bajky a také z tvorby Krylova, která je pokládána za vrchol tohoto žánru. Ukrajínští bajkaři se často inspirovali Krylovovou tvorbou právě proto, že satira v Krylovových bajkách je namířena na sociální nerovnost, všemohoucnost a krutost pánů a úředníků a naproti tomu se zastává pracujícího poctivého člověka.

Druhou část jsme zaměřili na rozvoj bajky na Ukrajině. Počátek ukrajinské bajky nacházíme již v době ukrajinského baroka. Seznamujeme se s životem a dílem H. Skovorody, který v 18. st. pozvedl bajku na úroveň samostatného literárního žánru, a proto je považován za zakladatele žánru bajky na Ukrajině. Zaměřujeme se na Skovorodovu sbírku bajek Bajky Charkovské a na základě rozboru zjišťujeme, že Skovorodova prózou psaná bajka má především výchovnou funkci a je orientovaná na mladší čtenáře s cílem poukázat na důležité morální hodnoty.

Následně největší rozvoj bajky probíhá v období romantismu, kdy byla bajka oblíbeným literárním žánrem právě pro možnost skrýt kritiku společnosti a politické situace za alegorií. Tím se stala bajka jedním s nejdemokratičtějších žánrů tehdejší doby. Mezi nejvýznamnějšími ukrajinskými bajkaři romantismu uvádíme P. Hulaka-Artemovského, L. Borovykovského a E. Hrebinku. U každého z autorů jsme charakterizovali jeho dílo a hlavní cíl směřování kritiky. Seznámili jsme se s dobou, plnou politických a společenských změn, v níž autoři tvořili a která ovlivňovala jejich tvorbu. Zjišťujeme blízkost bajky k národní poezii a

folklóru a s tím spojený vznik originálních ukrajinských druhů bajek – bajky-pohádky a bajky- pořekadla. Dále uvádíme život a dílo L. Hlibova, který se nejvíce zasloužil o rozvoj bajky v druhé polovině 19. st. na Ukrajině, a je právem pokládán za bajkaře století.

Na základě uvedených rozborů bajek zjišťujeme, že nejčastějším tématem v období 19. století, proti kterému byla alegorická podstata bajky namířena, bylo nerovné postavení mezi vrchností a poddanými, nespravedlnost a kruté zacházení úředníků státní správy, kteří často zneužívali své moci k vykořisťování běžných lidí, nespravedlivý soudní systém založený na právu silnějšího. A na druhé straně je morálně vyvyšován obyčejný tvrdě pracující člověk z národa, kterému celý jeho život řídí ti shora a který se nikde nedovolá spravedlnosti. Autoři dochází k závěru, že právo je vždy na straně mocných a bohatých. Autoři kritizují pány pro jejich hrubé a bezohledné chování k poddaným, které pokládají za méněcenné. Sedláci, kteří celý život dřou pro pána, od něj nikdy neuslyší slova díky, ale právě naopak pánové si vždy najdou příčinu k tomu, aby mohli obviňovat, křičet a trestat.

Z řady bajek jsme se také dověděli, že nehledě na nové společensko-politické podmínky po reformě roku 1861, zůstalo mnoho jevů feudálně-nevolnického systému stále aktuálních. Tehdejší pánové si po revoluci našli nové způsoby, jak se dostat k moci a penězům a nový způsob vykořisťování a využívání pracujícího lidu pomocí zakládání zemstev a administrativních pozic.

Kritika soudního systému je zaměřená na omezenost a tupost carských soudců, kteří sebou nechají manipulovat. Autoři poukazují na vzájemné propojení carských úředníků, kterým ani tak nezáleží na spravedlnosti, jak na vlastním prospěchu. V bajkách se často objevuje parodie na procedury soudních zasedání a úřednickou mluvu. Autoři ukazují, že právo je vždy na straně bohatých a mocných - ten kdo má peníze je vždy neviný. Prostý člověk často nemá možnost odpovídající obhajoby.

Z rozborů bajek jsme zjistili, že ukrajínští autoři byli věrni světové bajkářské tradici v přejímání známých syžetů bajek. Nejpopulárnější byly syžety bajek Krylova, který ve svých bajkách stejně tak zaměřoval kritiku proti parazitujícím činovníkům, byrokracii, carským úředníkům a své sympatie vyslovoval prostým

pracujícím lidem. Ukrajínští autoři syžety originálně přepracovali, zasadili děj do ukrajinského prostředí a naplnili ukrajinskými reáliemi a zvyky. Velký význam autoři přikládají zobrazování národního folklóru a ukrajinské reality každodenního života a nechávají se inspirovat národní poezií. Bajku jako prostředek k vyjádření nespokojenosti s tehdejší společností autoři volili především pro možnost skrýt ideu za alegorií, ale také pro jednoduchost formy, která je pochopitelná pro masového čtenáře. V době po velké říjnové socialistické revoluci byla bajka opět hojně využívána socialistickými spisovateli jako forma agitace, upevnění komunistického systému. Ve 20. letech byla znova vydávána díla klasických ukrajinských bajkařů a přepracovávány syžety jejich bajek.

Bajka je nesmrtelný literární žánr, právě proto, že čtenáře navádí k tomu, aby jednal moudře, rozvážně, skromně a spravedlivě, aby byl ohleduplný, pracovitý a pomáhal bližním. To vše jsou důležité hodnoty, které prověřila tisíciletá zkušenost společenského života. Bajka je těsně spojena s národem, který její pomocí předává svou moudrost, zpovědi, protest proti utlačovatelům a mravní ideály. Bajka sehrála v procesu ustalování nového ukrajinského písemnictví důležitou roli.

Резюме

Байка як засіб суспільно-політичної критики в українській літературі

У нашій бакалаврській праці ми намагались узагальнити жанр байки, одного із найдавніших і водночас одного із найпопулярніших видів епічної поезії, та описати її розвиток в українській літературі. Основною метою нашої праці є реакція українських авторів на культурно-політичні зміни в суспільстві ХІХ століття у формі алегоричного вираження критики в байках.

Наша праця має дві частини. У першій частині ми характеризуємо жанр байки, її розвиток у світі та життя і творчість визначних авторів цього жанру — Езопа, Крилова та інших. Друга частина спрямована на розвиток жанру байки в Україні.

Байка, неважаючи на свою різноманітність, цілком зберігає сталі специфічні ознаки та художні принципи. У ній обов'язково існують дві частини — дидактично-моральна та епічна. Головною рисою байки є передусім її інакомовність та обов'язкова присутність морального повчання. Розвиток жанру байки у світовій літературі відбувався двома основними шляхами. З одного боку, це були твори, написані відомим старогрецьким байкарем Езопом, до якого зверталися майже всі байкарі різних часів і народів, та, з другого боку — пам'ятка давньоіндійської літератури — збірка апологів “Панчатантра”. Наступний великий поштовх у розвитку світового байкарства пов'язаний з ім'ям французького поета ХVІІ століття Лафонтена, який порушив античну традицію написання байки та якісно її вдосконалив. Його байки, як і байки Езопа, стали зразками для наслідування європейськими, російськими та українськими письменниками. У ХVІІІ – на початку ХІХ століття значного розквіту досягає російська байка, зв'язана із появою на Русі великого байкаря І. Крилова. Сюжети Крилова були популярні серед українських письменників ХІХ століття тому, що Крилов піддає критиці необмежену сваволу царських адміністраторів, деспотизм і паразитизм поміщиків, продажність чиновників і, навпаки, висловлює симпатії до простих, скромних і працьовитих людей.

В Україні жанр байки також має багату традицію — її початок ми можемо знайти вже у період бароко. Формування байки, як самостійного жанру в Україні тісно пов'язано з ім'ям видатного філософа Г. Сковороди, творчість якого започаткувала появу української байки. Його відомі “Басни Харківські” були видатним і оригінальним явищем в українській літературі. Його байки були написані прозою та пройняті виразними демократичними тенденціями. За визначенням І. Франка, Г. Сковорода був “предтечею Крилова і Гребінки”. Великий розвиток жанру байки в Україні відбувся передусім на початку ХІХ століття і він пов'язаний із діяльністю П. Гулака-Артемовського, Л. Боровиковського та, головне, з майстерністю Є. Гребінки. Творчий доробок кожного з них відіграв неоціненну роль у становленні і розвитку жанру байки в українській літературі. Байка стала одним з найпопулярніших жанрів, до якого в перші десятиліття ХІХ століття зверталися майже всі українські поети. Для написання байок автори часто використовували фольклорні джерела, форми народних приказок і прислів'їв. Оскільки байка «виросла» на основі фольклорних джерел, то це означає, що вона більш популярна та близька до народних мас, ніж інші жанри літератури.

Свого найвищого щаблю розвитку в Україні байка досягла у другій половині ХІХ століття та він пов'язаний з творчістю Л. Глібова, якого І. Франко назвав “найкращим українським байкописом”.

Автори творчо використали сюжети і мотиви світових байкарів — передусім Езопа та Крилова. Вони переспівували першоджерело та переносили його в українське середовище, де давній байці намагалися надати місцевого колориту.

На основі аналізу окремих творів українських байкарів ХІХ століття, ми дійшли висновку, що головною метою критики в байках були суспільно-політичні умови, передусім такі: соціальна нерівність, вади самодержавної системи, насильство і деспотизм поміщиків-хижаків, продажність і підступність тодішнього суду, бюрократичні чиновники, які жорстоко визискають трударів та взаємна підтримка нижчого й вищого начальства. У багатьох байках ідеться про безправність та беззахисність простих

трудящих, про їх цілковиту залежність від панів.

Відоображається картина побуту та звичаїв передреформної та післяреформної України, розповідається про тяжку долю селянина-трудівника, який усе життя працює на хазяїна. Байка розвивалась під впливом традицій народної творчості. Автори відображали життя народу— змальовували побут і звичаї українського народу, зображали недоліки кріпосної залежності. У багатьох байках показано те, що за нових суспільно-політичних умов, після реформи 1861 року, багато явищ у феодально-кріпосницьких відносинах були ще досить живучі. Автори відкривають нові післяреформні порядки - залишились ті ж пани, але тепер вони грабують селян по-новому.

Критика в байках: 1) Байки написані у побутовому плані — у них автори висміюють загальнолюдські вади — лестощі, скупість, зазнайство, хвастощі, пияцтво тощо. 2) Байки, які виходять за межі мораторських повчань та набувають форми соціального протесту. Їх критика торкається теми соціальної нерівності — вони викривають сваволю поміщиків-кріпосників, паразитизм дворянства, несправедливість царського суду.

До жанру байки звертався також І. Франко — автор політичних байок. Франко відкриває вчинки капіталістичного хижака, цинічного і нахабного, який діє тільки з метою особистої вигоди.

Як вже було сказано, головною рисою байки є її інакомовність — це була основна причина широкого використання цього жанру у літературі XIX століття. Автори мали можливість сховати свою критику під алегорією та потім байка стала однією з найдемократичніших літературних жанрів тодішнього часу.

Після Великої Жовтневої соціалістичної революції байка стала знову часто використовуваним та популярним жанром. У 20-і роки відновився друк творів класичних українських байкарів. Писменники революційної поезії зверталися до жанру байки, як до знаряддя агітації у громадському житті, як до засобу пропаганди утвердження ідей соціалізму. Б. Деркач назвав байку бойовим жанром, тому що байка завжди була активним учасником боротьби за народну справу.

Použitá literatura

Monografie

1. Bažan, M. P. a kol. Ukrai'ns'ka dozhovtneva bajka. Kyi'v: Radjans'kyj pys'mennyk, 1966.
2. Derkač, B. A. Kosačenko, V. T. Ukrai'ns'ka bajka. Kyjiv: Dnipro, 1983.
3. Derkač, B. A. Leonid Glibov. Kyi'v: Dnipro. 1982.
4. Gorkin, A.P. a kol. Literatura i jazyk. Sovremennaja illjustrirovannaja enciklopedija. — M.: Rosmjen. 2006.
5. Hlibov, L. Bajky. Kyi'v: Dnipro, 1976.
6. Hrebinka, E. Bajky 1812-1848. Kyi'v: Dnipro, 1956.
7. Hrebinka, E. Bajky. Kyi'v: Molod', 1956.
8. Hulak-Artemovskij, P. P., Basni, Ballady, Lirika. Kyi'v: Radjans'kyj pys'mennyk, 1957
9. Kobyljeckij, J., Ivan Franko. Moskva: Sovjetskij pisatel', 1960, str. 94
10. Kosjačenko, V. Ukrai'ns'ka radjans'ka bajka. Kyi'v: Radjans'kyj pys'mennyk, 1971
11. Koval', G. P. Ukrai'ns'ka dozhovtneva bajka. Kyi'v Radjans'kyj pys'mennyk, 1966.
12. Kramerius ,V. R., Obnovený Ezop aneb nové Ezopovy bájky. Doslov R. Havel. Praha: Odeon, 1986
13. Nevrlý, M. předmluva (I. Franko, Boryslav, v přek. R. Hůlky, vyd. Práce, 1951)
14. Semenko, V. I., Radchenko, L. O. Istorija Ukrajiny z pradavnih chasiv do s'ogodennja. Harkiv: Torsing, 2000.
15. P. Tyčyna (red.). Charkivs'ki bajky/Hryhorij Skovoroda. Kyi'v: Ukr. Derž. vydav. 1946

16. Solod, Julija. Ukrai'ns'ka klasychna literatura. Kyi'v: Svitlo znan', 2008.
17. Tabačnikov, I. A. Hrigorij Skovoroda. Moskva: Mysl', 1972.
18. Žulyns'kyj, M.G. (redakcija). Istorija ukrai'ns'koi' literatury 19 stolittja. Kyi'v: Lybid', 2005.

Internetové zdroje

1. „MN“;
2. Enciklopedičeskij Slovar' F.A.Brokgauza i I.A.Efrona. Spb: Semenovskaja Tipolitografija (I.A. Efrona), 1891. Basnja. Apolog. Dostupný z WWW: <http://www.vehi.net/brokgauz/index.html>
3. Franko, I. Zvirj'áčyj parlament. Dostupný z: <http://poetry.uazone.net/default/pages.phtml?place=franko&page=franko27>
4. Skovoroda, H. Bajki Charkivs'ki. Dostupný z: <http://scovoroda.info/stories.php>

Anotace

Příjmení a jméno autora:	Kateřina Chlopčiková
Fakulta:	Filosofická fakulta Katedra slavistiky
Název práce:	Bajka jako prostředek společensko-politické kritiky v ukrajinské literatuře
Vedoucí práce:	Mgr. Radana Merzová
Počet znaků:	76 606
Počet příloh:	0
Počet titulů použité literatury:	22
Klíčová slova:	Bajka, společensko-politická kritika, ukrajinská literatura
Charakteristika práce:	Shrnutí žánru bajky na Ukrajině, překlad a obsahová analýza bajek, používaných autory 19. století jako nástroj protestu proti společenským a politickým podmínkám.

